

Hollands Classicisme

De Academische Boekengids 21, mei 2000, pp. 17-18.

Hollands Classicisme in het Rotterdamse Museum Boymans van Beuningen was een evenement waarnaar velen reikhalzend hadden uitgekeken, omdat een tentoonstelling waar Albert Blankert zich mee bemoeit nu eenmaal altijd een belevenis is. Zijn *Italianiserende landschapschilders* in 1965 en *God en de Goden* in 1980-81 zijn belangrijk geweest voor onze visie op de Hollandse schilderkunst van de zeventiende eeuw en oefenden grote invloed uit op het verdere verloop van het kunsthistorisch onderzoek. Het belang van *Hollands Classicisme* was niet minder, al was het onderwerp ditmaal een stuk problematischer. De Italianiserende landschapsschilders waren immers, hoewel lang miskend, in de historiografie toch al een tamelijk duidelijk omschreven groep sinds de achttiende eeuw. Het onderwerp van *God en de Goden* - het 'historiestuk' met bijbelse, mythologische of historische verhalen - vormde zelfs in de zeventiende eeuw al een vast omschreven categorie. De term 'Hollands Classicisme' was echter niet eerder gebruikt om de hier verzamelde groep schilders aan te duiden.

Blankert doelt met deze term op een segment van de Hollandse zeventiende-eeuwse historie-schilderkunst, dat zich aan een schilderkunstig ideaal zou hebben geconformeerd dat zich uitte, aldus de algemene inleiding van de catalogus, in het zoeken naar de 'heilige graal' van de beeldhouwkunst der antieken en de kunst der Hoogrenaissance. Dit hield in dat 'de natuur moest worden nagevolgd, maar dan alleen het fraaie daaruit, waarbij speciaal vaak het naakt genoemd wordt. Het gaat hen om helderheid en voornaamheid, heftigheid en wilde beweging vermijden zij in de regel. Een schilderij moet overzichtelijk zijn en de belichting gelijkmatig. Een met zorgvuldige aandacht gedetailleerde uitvoering geniet de voorkeur boven een brede penseelstreek.(...) De hoogste ambitie van hen allen gold het historiestuk' (blz. 13-14). Als belangrijkste voorbeelden golden met name Rafael en diens navolgers uit de Bolognese school rond 1600, Annibale Carracci en Domenichino.

Voor deze tentoonstelling waren in *God en de Goden* al belangrijke aanzetten gegeven, en een flink aantal van de daar aanwezige schilderijen was ook hier weer aanwezig. Een van de belangrijke winstpunten van *Hollands Classicisme* was, dat enkele van de vooral Haarlemse schilders die destijds de nieuwsgierigheid hadden gewekt door een of twee opvallende schilderijen, nu met een ruimere en meer representatieve keus uit hun oeuvre waren vertegenwoordigd. Vooral de catalogus-entries over De Grebber door Peter Sutton, die over Salomon en Jan de Braij door de Rotterdamse conservatoren en mede-organisatoren Friso Lammertse en Jeroen Giltay, en die over Van Everdingen door Albert Blankert brengen onze kennis over deze kunstenaars op een beduidend hoger plan.

Caesar van Everdingen wordt terecht gepresenteerd als een belangrijk kunstenaar die nog niet de reputatie heeft die hij verdient, en als we naar zijn werk kijken, hebben we het idee enigszins vat te krijgen op het begrip 'Hollands classicisme'. Zijn *Bacchus met nimfen* (cat. 41) bijvoorbeeld heeft inderdaad de helderheid van contouren van Annibale Carracci of Rafael en een reliëfachtige compositie, terwijl de gedrongen lichamen en het weergaloze stilleven op de voorgrond binnen deze droomwereld een realisme introduceren, dat men met enig recht 'Hollands' zou kunnen noemen. Niemand die dit werk ziet kan om Van Everdingens gevoel voor helderheid en ritme heen, en het was dan ook ongetwijfeld vanuit dit gevoel dat de keuzeheren hadden besloten ook een aantal portretten uit zijn oeuvre op te nemen die van eenzelfde geest getuigden als de historiestukken. Opvallend was met name het monumentale Alkmaarse schuttersstuk, waarin de kunstenaar 'zijn classicistische principes succesvol heeft toegepast in dit traditionele type schilderij' (cat. 33).

Binnen de logica van Van Everdingens oeuvre kunnen wij heel goed navoelen wat hier bedoeld wordt, maar tegelijkertijd kwam het hoofdprobleem van deze tentoonstelling aan het licht: moet de classicistische schilderkunst nu gedefinieerd worden als de schilderkunst van individuen met een bepaalde interesse voor de klassieke cultuur en harmonie, of als een stroming binnen de historieschilderkunst met een gemeenschappelijk stelsel aan formele regels? De inleiding van de catalogus neigt sterk naar de tweede definitie, maar het grote aantal getoonde schilderijen dat niet aan een dergelijk stelsel beantwoordde, morrelde voortdurend aan dat uitgangspunt. Genoemd kunnen worden Salomon de Braij's Rembrandtieke *Jozef ontvangt zijn vader en broers in Egypte* (cat. 10), *Paulus Bors caravaggistische Bacchus* (cat. 21), *Karel Dujardin's grillige Beking van Paulus* (cat. 50), *Jan de Braij's regentenportret* (cat. 55) en diens *Het verzorgen van weeskinderen in het Arme-Kinderhuis te Haarlem* (cat. 56). Dat laatste is weliswaar een monumentaal werk dat refereert aan de uitbeeldingstraditie van de Werken van Barmhartigheid, maar het is toch in de eerste plaats opgevat als een genrestuk, waarin de arme we-zen met een onbarmhartig realisme worden voorgesteld.

De tentoonstelling werd afgesloten met werk van Gerard Lairesse (1640-1711). In diens werk is voor het eerst te zien wat kenners zich traditioneel voorstellen bij classicistische schilderkunst; met name de geïdealiseerde gezichten en lichamen die bij Van Everdingen en De Braij zo opvallend ontbreken. Van zowel Jan de Braij als Gerard Lairesse was een werk aanwezig met het onderwerp *Achilles wordt ontdekt tussen de dochters van Lycomedes* (afb. 1 en 2), waarin de latere held als meisje verkleed is

ondergedoken bij een bevriende familie om de Trojaanse oorlog te ontlopen, en door Odysseus wordt ontmaskerd. Niets is illustratiever voor de kloof die tussen de twee schilders gaapt dan juist de vergelijking van deze twee schilderijen - waar De Braij veel naar levende voorbeelden werkte, deed Lairesse meer 'uit de geest', zoals dat ook bij de Franse en Italiaanse classicisten de gewoonte was. Bij De Braij zien we Achilles als een goedwillende Hollandse amateur-toneelspeler die zich in zijn geleende jurk duidelijk ongemakkelijk voelt, terwijl de Griekse held in de geïdealiseerde wereld van Lairesse zich noch qua lichaam, noch qua gezichtsuitdrukking duidelijk onderscheidt van de hem omringende vrouwen. Wij herkennen hem slechts dankzij zijn plaats in de compositie en het verhaal. Deze enorme verschillen in stijl zijn niet zo vreemd gezien het feit dat Lairesse als kunstenaar in Luik gevormd werd in het idioom van de Franse classicist Poussin, om pas als volleerd schilder in 1665 naar Holland te komen. Het is in de waarderingsgeschiedenis van de Hollandse school dan ook niet voor niets lang zo geweest dat juist Lairesse fungeerde als brenger en boegbeeld van het zo gehate classicisme.

In dit kader is het interessant even de aandacht te verleggen naar de inleiding in de catalogus over classicisme en literatuur, geschreven door Arie Gelderblom. Hij begint zijn verhaal met de constatering dat er in de literatuurgeschiedenis van de Gouden Eeuw in de eerste helft van de zeventiende eeuw nog niet gesproken kan worden van classicisme. Er was toen in bepaalde kringen wel sprake van een sterke gerichtheid op de klassieken, maar 'tot een breed gedragen doctrine die theoretisch gemotiveerde unificering voorstaat kwam het pas na 1650' (blz. 55). Ik wil niet zeggen dat deze redenering klakkeloos kan worden overgeplant naar de schilderkunst, maar een beetje stoeien met mogelijke parallellen had, denk ik, toch geen kwaad gekund. Net zoals voor de schrijvers uit het begin van de eeuw, gold ook voor veel van de hier getoonde schilders uit de generaties vóór Lairesse dat zij een diepgaande belangstelling voor de klassieke oudheid hadden - met name voor de klassieke architectuur, zoals Koen Ottenheim in het laatste inleidende artikel duidelijk maakt. In hun schilderijen verwerkten zij die belangstelling echter doorgaans op zo'n eigen manier dat hun werk zich blijft verzetten tegen indeling in een en dezelfde stilistische groep.

Xander van Eck is universitair hoofddocent Kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

Besproken boeken:

A. Blankert e.a., *Hollands Classicisme in de zeventiende-eeuwse schilderkunst*, Museum Boymans Van Beuningen Rotterdam/ Staedelsches Kunstinstitut Frankfurt am Main, NAI uitgevers Rotterdam 1999.